

УДК 343.974

DOI: 10.31733/2078-3566-2020-4-251-255

**Олексій
СКРЯБІН[©]**

доктор
юридичних наук,
доцент
(Класичний
приватний
університет,
м. Запоріжжя)

**Дмитро
САНАКОЄВ[©]**

кандидат
юридичних наук,
доцент
(Дніпропетровський
державний
університет
внутрішніх справ)

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ ЛІДЕРА ЕТНІЧНОГО ЗЛОЧИННОГО УГРУПОВАННЯ

Етнічні злочинні угруповання представляють на сьогоднішні особливу небезпеку, адже характеризуються транснаціональним характером та складністю виявлення вчинюваних ними злочинів. Зростання кількості етнічних злочинних угруповань обумовлене соціальною, економічною, політичною нестабільністю та наслідками пандемії COVID-19. Важливо виявити соціально-психологічний портрет лідера етнічного злочинного угруповання, який скеровує дії та є рушійною силою діяльності етнічних злочинних угруповань. Лідеру етнічних злочинних угруповань притаманні сукупність соціальних та психологічних якостей. Протидія та виявлення злочинів, вчинених етнічними злочинними угрупованнями, потребує детального дослідження соціально-психологічних характеристик лідерів та учасників таких організованих злочинних груп.

Ключові слова: етнічне злочинне угруповання, лідер етнічного злочинного угруповання, соціально-психологічний портрет, організована злочинність, етнічна злочинність.

Постановка проблеми. Етнічні злочинні угруповання – одна із актуальних проблем сьогодення, і для України, і для багатьох інших країн світу. Діяльність таких угруповань є різноплановою, проникаючою в усі суспільні сфери життєдіяльності. Складність виявлення злочинів, вчинених етнічними угрупованнями, пов'язана із транснаціональним характером такого виду злочинності, що також посилює суспільну небезпеку.

Поширеність діяльності етнічних злочинних угруповань залежить від соціально-економічних, культурних, історичних, національних та етнічних особливостей розвитку суспільства. Досить сильного впливу на поширення діяльності етнічних злочинних угруповань завдає економічна та політична нестабільність, що пов'язана із загальносвітовими тенденціями, а також пандемією COVID-19.

Основною рушійною силою діяльності етнічних злочинних угруповань виступають їх лідери, які приймають рішення щодо скоєння того чи іншого злочину і керують процесом їх вчинення. Тому важливим для підвищення ефективності виявлення та розслідування злочинів, вчинених етнічними злочинними угрупованнями, є визначення основних соціально-психологічних характеристик лідерів таких угруповань.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Проблематика діяльності етнічних злочинних угруповань є предметом досліджень багатьох українських та зарубіжних авторів. Питання протидії етнічній організованій злочинності присвячені роботи таких авторів, як О.О. Леляк [5], Б.В. Лизогуб [6] та В.Г. Севрук [13], які розкрили особливості етнічних злочинних угруповань та запропонували пропозиції з удосконалення правоохоронної діяльності щодо протидії такому виду злочинності.

Проблематиці психологічних та кримінологічних характеристик організованих злочинних угруповань присвячені роботи А.П. Писаренко [9], А.Р. Ратінова [11], І.С. Стихарної [15]. Проте на сьогодні спостерігаємо замалу кількість наукових досліджень

© Скрябін О. М., 2020
ORCID iD : <https://orcid.org/0000-0002-8915-5943>
3002218355@mail.gov.ua

© Санакоєв Д. Б., 2020
ORCID iD : <https://orcid.org/0000-0002-6783-3168>
dmsanakoyev@gmail.com

діяльності етнічних злочинних угруповань та виділення соціально-психологічного портрету лідерів таких угруповань, як основної рушійної сили злочинної діяльності етнічних угруповань.

Метою статті є дослідження соціально-психологічного портрету лідера етнічного злочинного угруповання.

Виклад основного матеріалу. Етнічна злочинність більш небезпечна, ніж звичайна. Злочинні угруповання, утворені за національною ознакою, згуртовані, конспіративні, у них більш жорсткі закони всередині групи [10].

При дослідженні етнічних злочинних угруповань, А.П. Писаренко визначає їх як групи, спільноти (організації), що представляють собою специфічні кримінальні об'єднання, що формуються за національною (етнічною) ознакою, тобто поєднують у своєму складі осіб однієї або кількох споріднених національностей (етнічних утворень). Віднесення злочинного угруповання до етнічного не визначається однорідністю його національного складу, воно може бути і змішаним. Етнічна приналежність визначається етносом, котрий обіймає у ній лідируюче положення [9].

На думку В.С. Овчинського, етнічні злочинні формування являють собою організовані злочинні групи або злочинні співтовариства, на чолі яких стоять лідери і їх найближче оточення однієї національності чи народності. Їх спосіб життя і поведінка носить відтінки етнічних правил і традицій [7].

Визначаючи особливості етнічних злочинних угруповань, Л.Ф. Гула робить акцент на організованих злочинних групах, що поділяються за етнічними, культурними й історичними зв'язками. Такі зв'язки сполучають їх з країнами походження та створюють основну злочинну мережу, що виходить за національні межі.

Використовуючи спільність походження, мови, звичаїв, вони здатні захистити себе від дій правоохоронних органів. Чимало організованих злочинних груп відомі під своїми етнічними або національними назвами. Внаслідок їх переважання та відсутності альтернативи ці назви використовуються в науці і практиці, хоча такі терміни характеризуються надмірним спрощенням, тяжіють до стереотипів і можуть бути образливими для більшості законослухняних членів такої етнічної групи або національності [3].

Значно полегшити планування та проведення проникнення в етнічні злочинні угруповання може виділення та структуризація основних ключових моментів у світогляді, мотивації й поведінці представників таких груп, що сприятиме більш ефективній протидії злочинам, що ними вчиняються [1, с. 42].

Зауважимо, що в українському законодавстві понятійний апарат щодо етнічної злочинності не закріплений, адже відсутній єдиний підхід до її вивчення серед учених. Етнічна злочинність як негативне явище постійно оновлює злочинні способи вчинення злочинів, розвиваються кримінальні здібності організованих груп та злочинних організацій, сформовані на етнічній основі [13, с. 65]. Це стає причиною ускладнення визначення соціальних та психологічних характеристик лідера злочинного угруповання, який є рушійною силою скоєння злочинів етнічними злочинними угрупованнями.

Визначення лідера – це закономірний психологічний процес, характерний для будь-яких, у тому числі злочинних об'єднань. У кримінальному праві лідером злочинної групи визнається, як правило, її організатор, тобто особа, що організувала вчинення злочину (злочинів) або керувала його (їх) підготовкою чи вчиненням, а також особа, яка утворила організовану групу чи злочинну організацію або керувала нею, або особа, яка забезпечувала фінансування чи організувала приховування злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації [2, с. 350].

Так, І.С. Редько стверджує про те, щоб стати лідером групи, людина повинна мати певну сукупність особистісних соціально-психологічних якостей, зокрема:

- доволі високий рівень ініціативності й активності;
- досвід і навички організаторської діяльності;
- зацікавленість у досягненні групової мети;
- високий рівень інформованості щодо справ групи;
- індивідуальні якості, такі як достатня товариськість і особиста привабливість;
- високий рівень престижу й авторитету в групі [12, с. 190].

Лідерство за своєю природою є результатом як об'єктивних (інтереси, мета, потреби і завдання групи в конкретній ситуації), так і суб'єктивних (індивідуально-особистісні особливості індивіда) чинників.

Важливим соціально-психологічним моментом є ознаки лідерства, які розробив

Б.Д. Паригін [8]:

– лідер покликаний здійснювати переважно регуляцію міжособистісних стосунків у групі;

– лідерство виникає за умов мікросередовища, яким є угруповання;

– лідерство виникає стихійно;

– лідерство менш стабільне;

– висунення лідера залежить від настрою угруповання;

– лідер самостійно приймає рішення, які стосуються життєдіяльності групи;

– сфера діяльності групи обмежена груповою належністю.

Так, в цьому контексті доцільним є виділення трьох основних психологічних моделей особистості етнічного злочинця.

1. Психопат-фанатик. Це людина, яка керується своїми переконаннями (релігійними, ідеологічними, політичними) і щиро переконана, що її дії, незалежно від їх конкретних результатів, корисні для суспільства. Така людина, у якої сфера свідомості надзвичайно звужена, здатна вчинити все, що завгодно.

2. Фрустрована людина. Її психологія ґрунтується на біхевіористській теорії фрустрації агресивності. Почуття фрустрації, породжене неможливістю для людини за якихось причин досягти життєво важливих для неї цілей, неминуче породжує у неї тенденцію до агресивних дій. Свідомість, у цьому випадку може відігравати роль інструмента в раціоналізації цих дій, тобто в підборі тих або інших підстав для їх виправдання.

3. Людина з неблагополучної родини. Жорстоке поводження батьків з дитиною, її соціальна ізоляція, дефіцит доброго ставлення можуть призвести до формування озлобленої особистості з антисоціальними схильностями. За відповідних умов людина такого психологічного складу може стати лідером або учасником етнічного злочинного угруповання [4, с. 118].

Так, Х.К. Солодовнікова зазначає, що керівники-організатори мають такі характеристики:

– соціальне походження – в основному з небідних, часто багатодітних родин; їх світоглядна основа базується на спрощеному розумінні світу, примітивному розумінні засобів боротьби (шляхом насилля);

– ідеологія – комплекс радикальних ідейних установок, що виступають як теоретичне підґрунтя для прояву насилля у різноманітних формах на нелегітимній основі для досягнення визначених цілей [14, с. 331].

Лідерські здібності і уміння управляти іншими забезпечуються емоційною «холодністю», що блокує або істотно обмежує суб'єктивні можливості до співпереживання. Ця межа дозволяє зберегти необхідну соціально-психологічну дистанцію з іншими, тверезо аналізувати ситуації, що виникають, з урахуванням усіх найважливіших моментів, і на основі цього ухвалювати раціональні рішення. Між цими групами лідерів існує суперництво, прихована ворожнеча, але через спільність мети і шляхів їх досягнення вони взаємодіють.

Лідер – частіше не судимий, вельми розумний, освічений, володіє організаторськими здібностями, в якості консультантів має досвідчених професійних злочинців із «авторитетів» і навіть «злочинців у законі» [2, с. 358].

До основних мотивів діяльності лідера етнічного злочинного угруповання належать:

– ідеологічні, перетворення, активної зміни світу, влади над людьми;

– меркантильні, інтересу і привабливості тероризму як особливої діяльності;

– мотив самореалізації.

До загальних характеристик лідера етнічного злочинного угруповання належать:

– спроможність впливати на свідомість та настрої організованої групи (економічний чинник, організаційний чинник);

– наявність харизми (спрямованість до домінування й управління оточуючими);

– наявність волі, схильність до агресії, висока потреба у престижі та володінні владою, наявність значної кризової суспільної ситуації під час юнацтва;

– освіта (вища, незакінчена університетська освіта), членство у радикальній молодіжній організації;

– колективізм, здатність підтримувати хороші стосунки зі всіма членами своєї бойової групи, цілісність, сконцентрованість на терористичній діяльності і своїй групі (організації) [2].

До складу основних соціально-психологічних особливостей лідерів етнічних злочинних угруповань необхідно включити такі характеристики: соціальне походження,

світоглядна основа та основні мотиви злочинної діяльності, загальні характеристики особистості злочинця, особистісні характеристики (основні якості злочинця, психологічний тип, наявність синдромів, індивідуальні характеристики, взаємовідносини у соціальній групі, емоційна характеристика, логіка мислення), загальні характеристики успішного злочинця [14, с. 331].

Чітке визначення лідера етнічного злочинного угруповання, врахування соціально-психологічних характеристик лідера такого угруповання дозволить не тільки правильно тлумачити ці юридичні поняття, але й забезпечить успішну роботу органів внутрішніх справ у боротьбі з організованою злочинністю.

Висновки. Етнічна організована злочинність становить виключну загрозу для національної безпеки нашої країни. Протидія зазначеній формі протиправної діяльності потребує більш детального дослідження соціальних та психологічних аспектів діяльності етнічних злочинних угруповань, зокрема соціально-психологічного портрету лідерів та учасників таких злочинних груп. Лідер етнічного злочинного угруповання є рушійною силою етнічної організованої злочинності.

Проведення подальших наукових досліджень в окресленій сфері дозволить спростити процес виявлення таких злочинів, планування та проведення проникнення в етнічні злочинні угруповання, а також сприятиме більш ефективній протидії етнічній організованій злочинності. Одним із ключових напрямів тут має виступити розширення міжнародного співробітництва задля об'єднання існуючих наукових доробок та їх практичного використання при виявленні та розслідуванні злочинів, скоєних етнічними злочинними угрупованнями.

Список використаних джерел

1. Васильев А.Е., Мудьюгин Г.Н., Якубович Н.А. Планирование расследования преступлений. М.: Госюриздат, 1957. 145 с.
2. Гула Л.Ф. Відмежування функцій лідера організованої злочинної групи від інших співучасників злочину. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична*. 2013. Вип. 1. С. 349–360.
3. Гула Л.Ф. Організована злочинна група – основа організованої злочинності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична*. 2015. Вип. 1. С. 365–376.
4. Канцір В. Психолого-правовий портрет особи терориста. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. Львів: Видавництво Львівської політехніки*. 2018. № 889, випуск 17. С. 117–124.
5. Леляк О.О. Етнічні злочинні угруповання в Україні: проблема протидії. *Боротьба з організованою злочинністю: теорія і практика*. 2011. № 24. С. 199–204.
6. Лизогуб Б.В. Організовані злочинні угруповання: класифікація та заходи протидії: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08; Національний університет внутрішніх справ. Х., 2004. 259 с.
7. Овчинский В. С. Стратегия борьбы с мафией. М., 1993. 190 с.
8. Парыгин Б.Д. Основы социально-психологической теории. М.: Мысль, 1981. 122 с.
9. Писаренко А.П. Феномен «Этническая преступность» и его криминологическо-социологическая характеристика. *Вестник ТИУЭ*. 2016. № 2 (24). URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/fenomenetnicheskaya-prestupnost-i-ego-kriminologo-sotsiologicheskaya-harakteristika>.
10. Рабданова Э. К вопросу о феномене этнической преступности. *Научные сообщения студентов*. 2003. URL: <http://www.ex-jure.ru/freelaw/news.php?newsid=78>.
11. Ратинов А.Р., Лукашевич В.А. Личность в преступной группе. Личность преступника как объект психологического воздействия. М.: Юристъ, 1979. 366 с.
12. Редько І.С. Психологічні особливості лідера організованої злочинної групи. *Правові реформи в Україні: реалії сьогодення*. 2016. URL : <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/5872>.
13. Севрук В.Г. Протидія Національної поліції України злочинам, що вчиняються організованими групами та злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С. 288–293.
14. Солодовнікова Х.К. Соціально-психологічний портрет сучасного терориста. *Вісник Національного університету оборони України*, 2014, 3 (40). С. 326–333.
15. Стихарна І.С. До поняття оперативно-розшукового запобігання злочинам, учинених організованими злочинними групами етнічної спрямованості. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2008. № 4. С. 220–222.

Надійшла до редакції 04.12.2020

References

1. Vasil'yev A.Ye., Mud'yugin G.N., Yakubovich N.A. (1957). *Planirovaniye rassledovaniya prestupleniy* [Crime Investigation Planning]. Moskva: Gosyurizdat [in Russ.].
2. Hula L.F. (2013). Vidmezhuvannja funkcij lidera orghanizovanoji zlochynnoji ghrupy vid inshykh spivchashnykiv zlochynu [Abolition of the functions of the leader of an organized criminal group from other accomplices in the crime]. *Naukovyy visnyk Ljviv'skogo derzhavnogho universytetu vnutrishnikh sprav. serija jurydychna*. № 1. Pp. 349–360 [in Ukr.].
3. Hula L.F. (2015). Orhanizovana zlochynna hrupa – osnova orhanizovanoyi zlochynnosti [Organized criminal group – the basis of organized crime]. *Naukovyy visnyk L'viv'skoho derzhavnogho universytetu vnutrishnikh sprav. serija yurydychna*, № 1. Pp. 365–376 [in Ukr.].
4. Kantsir V. (2018). Psykholocho-pravovyy portret osoby terorysta [Psychological and legal portrait of a terrorist]. *Visnyk Nacionaljnogho universytetu «Ljviv'sjka politekhnika». Serija: Jurydychni nauky. Ljviv: Vydavnyctvo Ljviv'skoho politekhniky*. № 17. Pp. 117–124 [in Ukr.].
5. Lelyak O.O. (2011). Etnichni zlochynni uhrupuvannya v Ukrayini: problema protydyi [Ethnic crime groups in Ukraine: the problem of counteraction]. *Borot'ba z orhanizovanoyu zlochynnistyu i koruptsiyeyu (teoriya i praktyka)*. № 24. Pp. 199–204 [in Ukr.].
6. Lyzohub B.V. (2004). *Orhanizovani zlochynni uhrupuvannya: klasyfikatsiya ta zakhody protydyi* [Organized criminal gangs: classification and counteraction measures]. Candidate's thesis (12.00.08). Kharkiv [in Ukr.].
7. Ovchinskiy V.S. (1993). *Strategiya bor'by s mafiyey* [Strategy against mafia]. Moskva [in Russ.].
8. Parygin B.D. (1981). *Osnovy social'no-psihologicheskoy teorii* [Fundamentals of socio-psychological theory]. M.: Mysl'. 122 p.
9. Pisarenko A.P. (2016). Fenomen "Etnicheskaya prestupnost'" i yego kriminologo-sotsiologicheskaya kharakteristika [The phenomenon of "Ethnic crime" and its criminological and sociological characteristics]. *Vestnik TIUi*. № 2(24). URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/fenomen-etnicheskayaprestupnosti-ego-kriminologo-sotsiologicheskaya-kharakteristika> [in Russ.].
10. Rabdanova E. (2003). *K voprosu o fenomene etnicheskoy prestupnosti* [On the issue of the phenomenon of ethnic crime]. URL : <http://www.ex-jure.ru/freelaw/news.php?newsid=78> [in Russ.].
11. Ratinov A.R., Lukashovich V.A. (1979). Lichnost' v prestupnoj gruppe. Lichnost' prestupnika kak obekt psihologicheskogo vozdejstvija [Personality in a criminal group. The identity of the offender as an object of psychological influence]. M.: Jurist, 366 p. [in Russ.].
12. Redjko I.S. (2016). Psykholooghichni osoblyvosti lidera orghanizovanoji zlochynnoji ghrupy [Psychological features of the leader of an organized criminal group]. *Pravovi reformy v Ukrayini: realiji sjoghodennja*. URL : <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/5872> [in Ukr.].
13. Sevruc V.Gh. (2017). Protydija Nacionaljnoji policiji Ukrayiny zlochynam, shho vchynjajutsja orghanizovanymy ghrupamy ta zlochynnymy orghanizacijamy, jaki sformovani na etnichnij osnovi [Countering abuse by the National Police of Ukraine, organized by organized groups and criminal organizations that are formed on an ethnic basis]. *Pidpryjemyctvo, ghospodarstvo i pravo*. № 2. Pp. 288–293 [in Ukr.].
14. Solodovnikova Kh.K. (2014). Socialjno-psykholooghichnyj portret suchasnogho terorysta [Socio-psychological portrait of a modern terrorist]. *Visnyk Nacionaljnogho universytetu oborony Ukrayiny*. № 3 (40). Pp. 326–333 [in Ukr.].
15. Stykharna I.S. (2008). Do ponyattya operatyvno-rozshukovoho zapobihannya zlochynam, uchynenykh orhanizovanymy zlochynnymy hrupamy etnichnoyi spryamovanosti [To the concept of operative-detective prevention of crimes committed by organized criminal groups of ethnic orientation]. *Pivdenoukrayyn's'kyj pravnychyy chasopys*. № 4. Pp. 220–222 [in Ukr.].

SUMMARY

Oleksiy M. Skryabin, Dmytro B. Sanakoyev. Socio-psychological portrait of the leader of an ethnic criminal group. Ethnic criminal groups are particularly dangerous today, as they are transnational in nature and difficult to detect. The increase in the number of ethnic criminal groups is due to social, economic and political instability, as well as the consequences of the COVID-19 pandemic. It is important in this aspect to identify the socio-psychological portrait of the leader of an ethnic criminal group, which directs the actions and is the driving force behind the activities of ethnic criminal groups. The leader of ethnic criminal groups is characterized by a set of social and psychological qualities: a high level of initiative and activity, organizational experience, interest in achieving group goals, awareness of group affairs, camaraderie, personal attractiveness, high prestige and authority in the group. The main socio-psychological characteristics of leaders of ethnic criminal groups are the following characteristics: social origin, worldview and main motives of criminal activity, general characteristics of the offender, personal characteristics (main qualities of the offender, psychological type, presence of syndromes, individual characteristics, relationships in the social group), emotional characteristics, logic of thinking), general characteristics of a successful criminal. A clear definition of the leader of an ethnic criminal group, taking into account its socio-psychological characteristics will ensure the successful work of law enforcement agencies in the fight against organized crime. Counteracting and detecting crimes committed by ethnic criminal groups requires a detailed study of the socio-psychological characteristics of leaders and members of such criminal groups.

Keywords: ethnic criminal group, leader of ethnic criminal group, socio-psychological portrait, organized crime, ethnic crime.